

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 20 (2020), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2020

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>
ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, † dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž,
dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Marijan Premović (Črna Gora / Montenegro),
dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš
Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / Translation:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / Language-editing

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / Printed by:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvlečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
Historica
Lovenica

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- TAMARA GRIESSER-PEČAR: **P**rvo povojno leto v Evropi in svetu.....335
The first post-war year in Europe and the world
- JURIJ PEROVŠEK: **P**olitični položaj na Slovenskem leta 1919359
Political situation on Slovene territory in 1919
- EDVARD PROTNER: **V**zpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919...395
Founding of the Slovenian school system in 1919
- BOŽO REPE: **N**astanek slovenske univerze.....459
Creation of a Slovene university
- GORAZD BAJC, JANEZ OSOJNIK, JON ADAM KNEZ in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ:
Prekmurško vprašanje do podpisa trianonske pogodbe
– britanski pogled487
The "Prekmurje Question" until the signing of the Treaty of Trianon
– *the British point of view*
- JANEZ OSOJNIK, GORAZD BAJC in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **K**oroška
leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu
– britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku525
Carinthia in 1919 and the background of reaching the decision
about the plebiscite – the British view and reaction
in the Slovenian press
- ANDREJ RAHTEN: **K**oroška po plebiscitu. Revanšizem, revizionizem
in pregoni v poblebiscitnih mesecih.....565
Carinthia after the plebiscite. Retaliation, revisionism
and persecution in the months after the plebiscite

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ IVEŠIČ: *Od jugoslovanstva do jugoslovanstva: Komunistična partija Jugoslavije in njen odnos do nacionalnega vprašanja v prvih desetletjih obstoja*.....597
From Yugoslavism to Yugoslavism: Communist Party of Yugoslavia and its stand toward the national question in the first decades of its existence

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 623

Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors 631

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2020-17
1.01 Izvirni znanstveni članek

Od jugoslovanstva do jugoslovanstva: Komunistična partija Jugoslavije in njen odnos do nacionalnega vprašanja v prvih desetletjih njenega obstoja

Tomaž Ivešič

Dr. zgodovine, znanstveni sodelavec
Department of History and Civilization, European University Institute
Villa Salviatti, Via Bolognese 156, IT-50139 Firenze, Italija
Študijski center za narodno spravo
Tivolska cesta 42, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: tomaz.ivesic@scnr.si

Izvleček:

Komunistična partija Jugoslavije je bila vse od ustanovitve vsejugoslovanska politična stranka. V letih 1922/23 se je pričela debata med levo in desno strujo partije glede odnosa do nacionalnega. Zaradi spremenjenega domačega in mednarodnega političnega položaja je KPJ postopno od sredine dvajsetih spremenila svoj odnos do jugoslovanske države in do nacionalnega vprašanja. Avtor trdi, da je KPJ v tem obdobju, podobno kot druge evropske komunistične partije, pričela uporabljati ter zlorabljati nacionalne simbole in govoriti "jezik naroda". Ob izbruhu druge svetovne vojne so tako hrvaški kot slovenski komunisti v začetnih fazah vojne dajali večji poudarek nacionalnemu vprašanju kot socialističnim obljubam. Šele ko je v letih 1942/43 v konstelaciji mednarodnih dogodkov postalo jasno, da bodo zavezniki dovolili zgolj obnovo Jugoslavije, je KPJ ponovno pričela aktivno promovirati jugoslovanstvo.

Ključne besede:

jugoslovanstvo, Komunistična partija Jugoslavije, narod, nacionalizem, revolucija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 20 (2020), št. 2, str. 597–622, 79 cit., 3 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Pričujoči prispevek se osredotoča na dve najbolj raziskani temi jugoslovanske zgodovine: na odnos KPJ do nacionalnega vprašanja ter jugoslovanstvo. Za obravnavano časovno obdobje (od 1919 do konca druge svetovne vojne) sta v Sloveniji o temi odnosa KPJ do nacionalnega največ pisala dr. Jurij Perovšek¹ ter pokojni dr. Janko Pleterski,² od sociologov pa ddr. Rudi Rizman.³ Z območja Jugoslavije velja izpostaviti vsaj dr. Latinko Perović iz Srbije.⁴ Tudi izven bivših jugoslovanskih republik je KPJ in nacionalno vprašanje v Jugoslaviji precej dobro raziskana tema.⁵

Podobno velja tudi za drugo osrednjo temo tega članka, za jugoslovanstvo, ki je v tujini šele nedolgo nazaj postalo deležno večje pozornosti.⁶ Kljub temu se večina avtorjev, ki se ukvarjajo z omenjenim časovnim obdobjem, na temo jugoslovanstva posveča ideologiji kralja Aleksandra Karadorđevića in pristašem integralnega jugoslovanstva.⁷

Na temo tega članka (KPJ in nacionalno vprašanje ter jugoslovanstvo) je npr. enega izmed prvih člankov konec osemdesetih objavila dr. Desanka Pešič.⁸ Posredno so se s temo ukvarjali tudi tisti, ki so raziskovali slovensko nacionalno

¹ Jurij Perovšek (ur.), *Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923: dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ* (Ljubljana, 1990) (dalje: Perovšek, *Razprava o nacionalnem vprašanju*); Jurij Perovšek, "Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 18/19, št. 1/2 (1979), str. 17–44 (dalje: Perovšek, "Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda"); Jurij Perovšek, "Vprašanje etnične posebnosti Muslimanov v razpravi jugoslovanskih komunistov o nacionalnem vprašanju leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 1 (2001), str. 31–39 (dalje: Perovšek, "Vprašanje etnične posebnosti Muslimanov"); Jurij Perovšek, *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1924*, Zbirka Razpoznavanja 16 (Ljubljana, 2012) (dalje: Perovšek, *Samoodločba in federacija*).

² Janko Pleterski, *Nacije, Jugoslavija, revolucija* (Beograd, 1985) (dalje: Pleterski, *Nacije, Jugoslavija, revolucija*).

³ Rudi Rizman, *Marksizem in nacionalno vprašanje: razvoj temeljnih koncepcij o narodu v marksistični družbeni misli* (Ljubljana, 1980).

⁴ Latinka Perović, *Od centralizma do federalizma: KPJ u nacionalnom pitanju* (Zagreb, 1984) (dalje: Perović, *Od centralizma do federalizma*).

⁵ Paul Shoup, *Communism and the Yugoslav National Question* (New York, 1968); Aleksa Djilas, *The Contested Country: Yugoslav Unity and Communist Revolution, 1919–1953* (Cambridge, 1991) (dalje: Djilas, *The Contested Country*); Hilde Katrine Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia: Tito, Communist Leadership and the National Question* (London, 2012) (dalje: Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*).

⁶ Zagotovo velja omeniti naslednja dela: Dejan Djokić (ur.), *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918–1992* (London, 2003); Peter Troch, *Nationalism and Yugoslavia: Education, Yugoslavism and the Balkans before World War II* (London–New York, 2015); Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs Identity in King Aleksandar's Yugoslavia* (Toronto, 2014).

⁷ V Sloveniji npr. slovenski naprednjaki: Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji*, Zbirka Razpoznavanja 20 (Ljubljana, 2013).

⁸ Desanka Pešič, "Jugoslovenstvo" u kongresnim dokumentima KPJ/SKJ", *Jugoslovenski istorijski časopis* 22, št. 3 (1987), str. 99–111 (dalje: Pešič, "Jugoslovenstvo").

vprašanje med drugo svetovno vojno⁹ ali so jih zanimale povojne debate ter interpretacije vojnih mitov.¹⁰

Pričujoče besedilo želi dopolniti in poglobiti znanje o KPJ in njenem odnosu do jugoslovanstva v obdobju med obema svetovnjima vojnama oz. do konca druge svetovne vojne. Gre predvsem za vprašanje, zakaj se je KPJ od začetnih pozicij podpore jugoslovanstvu do druge svetovne vojne, tudi z ustanovitvijo hrvaške in slovenske partije, od slednjega oddaljila, a se po letu 1943 znova vrnila k spodbujanju jugoslovanstva. Glavna teza članka je, da so jugoslovanski komunisti za doseg socialistične revolucije izrabili nacionalizem, ki v Sloveniji ali na Hrvaškem ni mogel delovati pod imenom "jugoslovanstvo". Nujno je bilo potrebno pričeti govoriti "jezik naroda" in reinterpretirati ter ugrabiti narodne simbole in narodne heroje iz preteklosti in si zagotoviti monopol nad zastopstvom naroda.

Vzroke za različno razumevanje nacionalnega vprašanja je moč iskati sicer že v predzgodovini KPJ. Različne socialistične grupacije, ki so se leta 1919 združile v novo komunistično stranko, so pred prvo svetovno vojno živele v različnih državno-političnih okvirih, zato je bilo konflikte glede nacionalnega vprašanja pričakovati. Že sam koncept naroda in nacije je bil med socialisti Avstro-Ogrske razumljen v jezikovnem in kulturnem pomenu,¹¹ medtem ko je v Srbiji, ki je bila že od 1878 neodvisna kneževina oz. od 1882 kraljevina, narod oz. nacija pomenil tudi politično suveren subjekt. Teh nepremostljivih razlik, ki jih poudari še srbski, hrvaški ter slovenski jezik z razlikovanjem med narodom, nacijo in ljudstvom, ni bilo mogoče rešiti vse tja do osemdesetih let 20. stoletja, čeprav je na papirju obstajala enotnost.¹²

Nastanek KPJ

Komunistična partija Jugoslavije je nastala aprila 1919, samo mesec dni po ustanovitvi Kominterne, na tako imenovanem kongresu "ujedinjenja" v Beogradu. Prvotno ime politične stranke je bilo Zedinjena socialistična delovna stranka Jugoslavije – komunisti. Toda že leto kasneje, na drugem partijskem

⁹ Bojan Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno* (Ljubljana, 2006) (dalje: Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*).

¹⁰ Kosta Nikolić, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu* (Beograd, 2015) (dalje: Nikolić, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu*).

¹¹ Kot tipična predstavnika avstromarkistov glej: Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Wien, 1907); Karl Renner, *Staat und Nation: Zur österreichischen Nationalitätenfrage. Staatsrechtliche Untersuchung über d. möglichen Principien e. Lösung u. d. jur. Voraussetzungen e. Nationalitätengesetzes. Mit e. Literaturübers* (Wien, 1899).

¹² Iso Baruh (ur.), *Mala politička enciklopedija* (Beograd, 1966), str. 690 in 705.

kongresu v Vukovarju, se je stranka preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije. Stranka je bila sestavljena iz različnih socialističnih grupacij, ki so prej delovale tako znotraj Avstro-Ogrske na južnoslovanskih ozemljih kakor tudi na ozemljih Kraljevine Srbije. Tako so se socialisti združili v eno samo komunistično stranko. Znotraj partije je najmočnejša in največja struja ostala Srbska socialdemokratska stranka. Kot je namigovalo samo ime partije z jugoslovanskim pridevnikom, je KPJ zagovarjala centralizirano državo in integralno jugoslovanstvo – en jugoslovanski narod, sestavljen iz treh plemen (Srbov, Hrvatov in Slovencev).¹³ Ker je svoje stališče utemeljevala z mnenjem Kominterne, je KPJ sprejela tezo, da je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev versajski produkt oz. produkt pariške mirovne konference, v kateri srbska buržoazija predstavlja hegemon, ki vlada nad ostalimi narodi in ki je zgolj pridobila ozemlja nekdanje habsburške monarhije.¹⁴

S kritiko srbskega hegemonizma je partija pridobivala podporo v tistih krajih, kjer je srbski vpliv dominiral nad nesrbskim prebivalstvom: v Makedoniji, Črni gori in na Kosovu. Zanimivo pa partiji ni uspelo pridobiti znatnega vpliva v najrazvitejših predelih Kraljevine SHS (Slovenija in Hrvaška). Na volitvah v konstituantno so komunisti prejeli 12,4 % vseh glasov, kar je pomenilo četrto mesto, toda glede na D'Hondtov sistem porazdelitve sedežev po volilnih okrožjih so z 58 poslanci od 419 predstavljali tretjo največjo politično opcijo. A že leta 1920 je zaradi terorističnih napadov sledila *Obznana*¹⁵ in še leto kasneje *Zakon o zaščiti države*,¹⁶ predvsem zaradi poskusa uboja regenta Aleksandra Karađorđevića in uspešnega atentata na ministra za notranje zadeve Milorada Draškovića,¹⁷ čemur je sledil sodni pregon komunistov.¹⁸ Prepoved delovanja je KPJ prisilila v ilegalno delovanje.¹⁹

Z izgubo statusa legalne stranke se je partija morala soočiti tudi z izgubo podpore ljudi. V januarju 1924 se je članstvo v KPJ zmanjšalo na vsega 1000 pripadnikov. V težkih okoliščinah se je partija razdelila na dve frakciji: levo in desno. Levica ni imela težav z ilegalnim delovanjem v senci, saj so verjeli, da je

¹³ Pešić, Pešić, "Jugoslovenstvo", str. 99.

¹⁴ Djilas, *The Contested Country*, str. 51–56; Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 17–19.

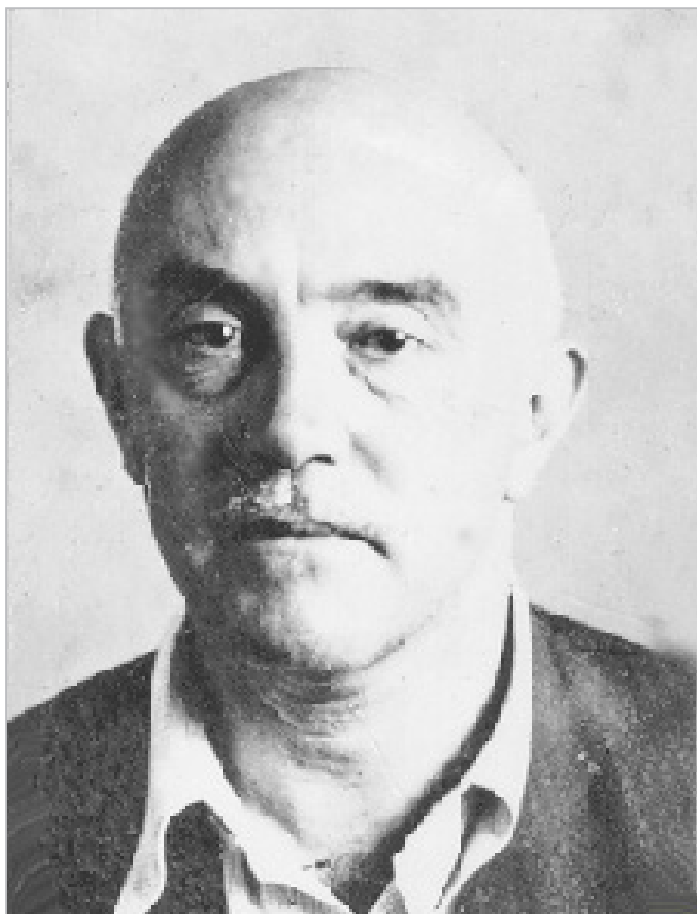
¹⁵ "Napovedan komunistični puč v Belgradu: Izjemne naredbe – voditelji aretirani", *Slovenec*, 31. 12. 1920, št. 298, str. 1.

¹⁶ O pravnih vidikih Zakona o varovanju države glej: Lovro Šturm, "O prepovedi političnih strank in Komunistične partije Jugoslavije", v: *O vzponu komunizma na Slovenskem: zbornik razprav*, ur. Lovro Šturm (Ljubljana, 2015), str. 205–218.

¹⁷ "Atentat na ministra Draškovića", *Slovenec*, 22. 7. 1921, št. 164, str. 1.

¹⁸ Kot primer sojenja komunistom iz tega časa glej stenografske zapiske iz sojenja enemu najbolj znanih komunist: Sima Marković, *D-r Sima Marković pred sudom, 11. decembra 1922. god. (Stenografske beles ke)* (Beograd, 1923).

¹⁹ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics* (Ithaca, 1984), str. 330–32; Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 25.

Sima Markovič leta 1938 (Wikimedia Commons)

revolucija v Kraljevini SHS neizbežna. Partijski levičarji so verjeli, da je za potrebe revolucije dovoljeno zlorabljeni tudi narodna gibanja oz. nacionalizem ter tako zagovarjali tudi avtonomistični in federalistični koncept. Desna frakcija je bila skeptična do neizbežnosti revolucije in bi raje videla legalno delovanje partije. Prav tako so partijski desničarji nasprotovali zlorabljanju nacionalizma v revolucionarne namene. Razlike med strujama so se pokazale že na II. državni konferenci, odločilno soočenje pa je potekalo leta 1923.²⁰

Debate so se pričele s knjigo Sime Markoviča, vodilnega komunista desne frakcije KPJ, z naslovom *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma*.²¹ Marko-

²⁰ Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 25.

²¹ Sima Markovič, *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma* (Beograd, 1923).

vič je v knjigi trdil, da ne obstajajo znanstveni dokazi, da jugoslovanska nacija obstaja. Priznaval je Srbe, Hrvate in Slovence kot samostojne narode, ki bi se nekoč v prihodnosti potencialno lahko zlili v jugoslovansko nacijo. Pri tem je spodbujal nastanek prostovoljne enotne jugoslovanske nacionalne zavesti. Nasprotoval je konceptu samoodločbe, saj naj bi ta slabil delavski razred. Nacionalno vprašanje je zanj spadalo v buržujsko sfero, zato naj bi ga rešili znotraj ustavnega okvira, toda ne na zvezni ravni, ampak v okviru avtonomnih rešitev.²² Nasprotno je leva struja zagovarjala rešitev nacionalnega vprašanja s socialistično revolucijo.²³

Razgreta debata se je nadaljevala z različnimi pogledi tudi po objavi knjige v časopisih Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (NDSJ); izhajali so tako v Sloveniji (*Glas svobode*) kot na Hrvaškem (*Borba*) in v Srbiji (*Radnik-Delavec*).²⁴ Med drugim so nekateri diskutanti že tedaj trdili, da so muslimani v Bosni in Hercegovini (BiH) posebna etnična skupina, kakor tudi Makedonci, ter predvideli posebno federativno enoto tudi za Črno goro. Njihove trditve in predvidevanja so bila daljnovidna, saj je KPJ Makedonce priznala kot narod med drugo svetovno vojno, Muslimane pa leta 1968, medtem ko je KPJ stališče, da Črna gora postane federativna enota, sprejel na IV. Kongresu KPJ v Dresdnu ter leta 1934 na IV. Državni konferenci Komunistične stranke Jugoslavije.²⁵ Rezultat teh debat je bila resolucija, sprejeta na III. partijski konferenci, ki je Srbe, Hrvate in Slovence razglasila za samostojne narode. Nadalje je resolucija zahtevala, da imajo vsi narodi pravico do samoodločbe in integracije po zveznem principu. Bilo je tudi razglašeno, da bi se delavske množice morale združiti s kmeti, ki so takrat večinoma sledili narodnostnim političnim strankam, kot sta bili npr. Hrvaška republikanska kmečka stranka (HRKS oz. po letu 1925 Hrvaška kmečka stranka – HKS) pod vodstvom Stjepana Radića²⁶ in Slovenska ljudska stranka pod vodstvom Antona Korošca.²⁷ KPJ je označila jugoslovanstvo za "kamuflačo srbskega imperializma". Toda zopet so pustili odprta vrata za zlitje narodov v bližnji prihodnosti kot neizogiben historični proces. Delegati so se na partijski konferenci zbrali upoštevač regionalni ključ za pošteno zastopnost na konferenci (po 4 delegati iz Srbije, Hrvaške in Slovenije; po 3 delegati

²² Djilas, *The Contested Country*, str. 69.

²³ Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 27–28.

²⁴ Vse članke o nacionalnem vprašanju iz leta 1923 je moč najti v: Perovšek, *Razprava o nacionalnem vprašanju*.

²⁵ Perovšek, "Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda"; Perovšek, "Vprašanje etnične posebnosti Muslimanov"; Jurij Perovšek, "Pogledi slovenskih revolucionarno usmerjenih marksistov na črnogorsko vprašanje leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 36, št. 1–2 (1996), str. 7–20.

²⁶ Mark Biondich, *Stjepan Radic. The Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilization, 1904–1928* (Toronto, 2000).

²⁷ Janko Prunk, "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991), str. 35–54.

iz BiH, Makedonije in Vojvodine; po 2 delegata iz Dalmacije in Črne Gore).²⁸ V tej odločitvi je že moč videti zametke zgodnje variante sistema nacionalnega ključa, ki ga je partija uvedla v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.²⁹ Čeprav so označili jugoslovanstvo za krinko srbskega imperializma, je uvedba regionalnega ključa ponovno dokazala, da je KPJ vsejugoslovska politična organizacija.

Trideseta leta

Do leta 1928, ko se odvije IV. Kongres KPJ v Dresdnu, je znotraj KPJ prevladala leva frakcija. Leta 1929 je z razpustitvijo parlamenta ter uvedbo kraljeve diktature kralj Aleksander Karadorđević spremenil tudi ime države v Kraljevino Jugoslavijo in s tem izbrisal Srbe, Hrvate in Slovence. Istega leta je kralj uvedel tudi novo upravopolitično razdelitev države na devet banovin, poimenovanih v večini primerov po glavnih rekah in oblikovanih na temelju ekonomskega in geografskega kriterija. Sprva v Dravski banovini ni bilo Bele krajine, ki je bila priključena Savski banovini. Toda od 1931 dalje, ko Bela krajina postane del Dravske banovine, je slednja predstavljala nekakšno izjemo, saj so v njej živeli vsi Slovenci Kraljevine Jugoslavije, medtem ko druge banovine niso imele izrazito etnično homogenega prebivalstva. Medtem ko je kralj izbrisal nacionalno vprašanje iz dnevne politike, je KPJ še vedno verjela, da je državo potrebno uničiti in da je potrebno podpreti vse napredne sile, ki bi lahko pripomogle k uresničitvi tega cilja. Nacionalizem je vendarle imel močnejši revolucionarni potencial kot socialne oz. ekonomske težave.³⁰ Na temelju marksistične teorije naj bi bili komunisti dolžni podpreti katerokoli napredno gibanje, ki bi jim lahko pomagalo pri uresničitvi ciljev.³¹ Tako so po napačni oceni liške vstaje leta 1932 komunisti podprli ustaše, ker so menili, da se pričinja hrvaška narodna vstaja. V *Proleterju*, glasilu Centralnega komiteja (CK) KPJ, so tako ob vstaji zapisali:

Lakota, beda in teror režima nad prebivalstvom so prekoračili vse mere. Kmetje, privedeni tudi do obupa sedaj bežijo v gozdove in se pričenjajo s puško v roki boriti proti velikosrbski krivici. Iz okoliščine, da se je ustaško gibanje pričelo v Liki in severni Dalmaciji – najsiromašnejša dela Jugoslavije – lahko sklepamo, da

²⁸ Perović, *Od centralizma do federalizma*, str. 332–35; Pešić, "Jugoslovenstvo", str. 100.

²⁹ Sevan Pearson, "The 'National Key' in Bosnia and Herzegovina: A Historical Perspective", *Nationalities Papers* 43, št. 2 (2015), str. 213–232.

³⁰ Djilas, *The Contested Country*, str. 80–87.

³¹ Walker Connor, *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy* (Princeton, 1984), str. 10.

igrajo socialno-ekonomski momenti pomembno vlogo v tem gibanju. Pomemben je tudi nacionalni moment, saj se je gibanje najbolj razvilo v hrvaških delih Like in severne Dalmacije. Komunistična partija pozdravlja ustaško gibanje liških in dalmatinskih kmetov ter se postavlja popolnoma na njihovo stran. Dolžnost vseh komunističnih organizacij in vsakega komunista je, da temu gibanju pomaga, organizira in vodi.³²

KPJ se je odzivala tudi na druge domače dogodke. Tako je leta 1932 SLS sprejela Slovensko deklaracijo oz. slovenske punktacije, v katerih je stranka zahtevala, da se slovenski narod (tudi Slovenci iz Madžarske, Avstrije in Italije) združi v eno politično enoto jugoslovanske države, ki bo demokratična in avtonomna ter se imenovala Slovenija.³³ Punktacije so prisilile slovenske komuniste k razmisleku o svojih pozicijah, saj se je SLS ponovno "porinila" v ospredje slovenskega naroda.

Na punktacije se je slovenski komunist v Moskvi, Dragotin Gustinčič, odzval z delom *Narodni problem Slovencev in dr. Koroščeve punktacije*. Čeprav delo ni bilo nikoli objavljeno, je bilo pomembno za odnos komunistov do SLS. Gustinčič je pripadnike političnega katolicizma namreč označil za kapitalistične hlapce, ki pragmatično menjavajo svojo politično držo glede na smer vetra. Edina rešitev za Gustinčiča bi bila v ustanovitvi združene slovenske delavsko-kmečke države, ki bi se prostovoljno združila v skupnost svobodnih federativnih držav z možnostjo odcepitve in to v skupnost, ki bi jo spoznala kot sebi najbolj odgovarjajočo. Za slovenske komuniste v Moskvi je bila največja nevarnost SLS.³⁴ Nasprotnega mnenja so bili slovenski komunisti v drugem ilegalnem centru delovanja, na Dunaju. Lovro Kuhar (Prežihov Voranc) je na Dunaju spisal knjižico *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda: program in zahteve Slovenskega Nacionalnega Revolucionarnega gibanja*. Verjel je, da je glavni sovražnik v Beogradu (kraljeva diktatura), SLS pa šele na drugem mestu.³⁵

Z različnimi pogledi na to, kdo je sovražnik, so bile povezane tudi zaporniške izkušnje komunistov v obdobju med obema svetovnjima vojnoma. Zaporji so bili od leta 1921 ter še posebej po 1931 polni komunistov, a tudi drugih kraljevih nasprotnikov. Tako so se komunisti družili s konservativci, katoliškimi duhovniki, z ustaši, različnimi nacionalisti, republikanci itd. Z ustaši so komunisti prenehali izvajati skupne "štrajke" v zaporih, potem ko so se ustaši pomaknili

³² "Ustaški pokret u hrvatskim krajevima", *Proleter*, December 1932, št. 28, str. 3.

³³ Jurij Perovšek "Jugoslavija – pričakovanja in realnost", v: *Slovenija 1848 – 1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana, 1998), str. 240.

³⁴ Perovšek, *Samoodločba in federacija*, str. 169.

³⁵ Vida Deželak Barič, "Politični vzpon in zaton Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v Komunistični partiji Jugoslavije v tridesetih letih", v: *Prežihov Voranc-Lovro Kubar: pisatelj, politik, patriot*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana–Wien, 2010), str. 88.

Dragotin Gustinčič
(dLib)

proti fašizmu,³⁶ toda drugi stiki so se izkazali za pomembne med izvajanjem taktike ljudske fronte od srede tridesetih naprej.

Ljudskofrontna taktika je bila prvič uporabljena v Franciji (1934) po ustanovitvi združenega političnega bloka (koalicije), ki je vključevala komuniste, socialiste, socialne demokrate in ostale politično levo od centra usmerjene stranke. Komunisti so sprejeli dovčerajšnje nasprotnike, npr. socialdemokrate, ki so jih pogosto označevali kot sluge kapitala in fašiste, za zaveznike. Leta 1935 je na VII. kongresu Kominterne zaradi vzpona nacizma prišlo do nove orientacije komunističnih partij – ljudske fronte. Poleg tega je na kongresu vodja Kominterne Georgi Dimitrov (to je mož, ki so mu nacisti sodili leta 1933 za

³⁶ Matija Škerbec, *Šenčurski dogodki* (Kranj, 1937), str. 99–104; Milan Gavrić, *Crveni univerzitet* (Beograd, 1974), str. 34–35.

požig Reichstaga), zaukazal uporabo narodnih simbolov, da se ljudem dokaže, da samo delavski razred in komunisti kot avantgarda lahko predstavljajo nacionalne interese – borbo za svobodo in samostojnost. V Franciji so tako komunisti sprejeli uporabo tribarvnice in Marseljeze. KPJ je sicer taktiko ljudske fronte sprejela že mesec dni pred kongresom Kominterne. Po Splitskem plenumu 1935 so jugoslovanski komunisti prenehali tudi s pozivi k uničenju Jugoslavije, saj naj bi njen razpad tedaj koristil le fašistom. Pričenjajo se tudi zavzemati za federalni princip pri ureditvi države, ki bi predstavljal le en korak h končni združitvi svetovnega proletariata.³⁷

V približno istem času se je zgodil preobrat tudi znotraj KPJ. Kominternina je leta 1937 dokončno imenovala Josipa Broza Tita za generalnega sekretarja KPJ, po dolgem obdobju boja za oblast znotraj KPJ in stalinističnih čistk. Broz je bil dolgoletni komunist, ki je preživel tudi rusko državljansko vojno. Leta 1928 so mu sodili in ga obsodili zaradi terorističnih aktivnosti. Ko je leta 1934 prišel iz zapora, je odšel v Moskvo, kjer je preživel Stalinove čistke. Potem ko je postal generalni sekretar KPJ, je okoli sebe zgradil močno ekipo mlajših komunistov. Po starosti je bil od svojih tesnih sodelavcev (Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Aleksander Ranković, Ivo Lola Ribar itd.) starejši za približno 20 let.³⁸ Odnos med Titom in tovariši³⁹ se je hitro spremenil v odnos do "očetovske figure", o čemer priča tudi njegov vzdevek "stari",⁴⁰ ki ni ponazarjal zgolj starostne razlike. "Stari" je namreč na mnogih območjih uporabe srbskega ali hrvaškega jezika tudi sinonim za očeta.

Ob bok menjavam vodstva KPJ je prišla še reorganizacija partije z ustanovitvijo slovenske ter hrvaške komunistične partije, kar je bil odločen korak k federalizaciji partije. Obe partiji sta dajali močan argument slovenskim in hrvaškim komunistom za pridobivanje podpore ljudi, češ da se borijo za svoj narod. To bi bilo nemogoče, če bi slovenski in hrvaški komunisti zatrjevali, da se borijo za narod pod imenom jugoslovanske partije. S tem je nastala politična konkurenca, ki se je bila sposobna boriti z buržoaznim nacionalizmom. Kljub temu je KPJ ostala strogo centralizirana, obe novi partiji pa sta bili daleč od samostojnosti. Je pa res, da je hrvaška komunistična partija kazala več nagnjenja k samostojnim akcijam, kar je postalo očitno na predvečer druge svetovne vojne.⁴¹

³⁷ Gordana Vlajčić, *KPJ i problemi revolucije: Rasprave o idejnom i organizacijskom razvitku KPJ između dva svjetska rata* (Zagreb, 1979), str. 157; Martin Mevius, "Reappraising Communism and Nationalism", *Nationalities Papers* 37, št. 4 (2009), str. 384–86 (dalje: Mevius, "Reappraising Communism and Nationalism"); Djilas, *The Contested Country*, str. 93–94.

³⁸ Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 45–47.

³⁹ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011).

⁴⁰ Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948–1974* (Berkeley, 1977), str. 49.

⁴¹ Djilas, *The Contested Country*, str. 99–100.

Dodaten argument v podporo slovenskim komunistom je prišel leta 1939 v obliki Kardeljeve knjige *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*.⁴² Knjiga je predstavljala vrhunec debat o nacionalnem vprašanju, ki so potekale od Vidmarjeve knjige *Kulturni problem slovenstva*⁴³ iz leta 1932 ter Kardeljevega kritiziranja slednje.⁴⁴ Kot je Kardelj trdil v kasnejših letih, je s knjigo želel podati pravilno marksistično politično-teoretično interpretacijo slovenske zgodovine od fevdalizma dalje. Po mnenju Janka Pleterškega, Kardelj s tem ni želel obrazložiti sveta, v katerem je živel, ampak ga s knjigo aktivno spremeniti. Verjel je, da so imperialistično-fašistične sile pred zlomom ter da je slovenski narod na razpotju. Verjel je tudi v samoodločbo naroda s pravico do odcepitve, pravico do lastne države in izbiro političnega sistema.⁴⁵ Slovensko narodno vprašanje naj bi se rešilo le znotraj Jugoslavije in KPJ.

Drugače kot slovenska partija je hrvaška želela postati samostojnejša z lastno taktiko ljudske fronte (vidno v njihovem odnosu do HSS med volitvami leta 1938). Zaradi sporazuma Cvetković-Maček in ustanovitve *Banovine Hrvatske* leta 1939 so gojili nekateri hrvaški partijci več simpatij do nacionalistov. Dodaten razkol je sledil ob primeru intelektualcev, združenih okoli hrvaškega pisatelja Miroslava Krleže in njegovega, leta 1939 ustanovljenega časopisa *Pečat*. Krleža je bil večletni član partije, ugleden pisatelj ter kritik stalinistične verzije komunizma. Podpiral je taktiko ljudske fronte, toda nasprotoval "platonskim sloganom" o samoodločbi in odcepitvi. Zagovarjal je resnično socialno gibanje na "kmečki osnovi". Tisti, ki so pisali v *Pečat*, so bili izključeni iz KPJ z oznako "trockisti".⁴⁶ Ta spor o kulturi (socialistični realizem), literaturi, marksistični teoriji itd. v obdobju med obema svetovnjima vojnama in tudi kasneje so zgodovinarji označili kot spopad na književni levici.⁴⁷

Moč KPJ se je konsolidirala na predvečer vojne, maja 1940, na V. državni konferenci na obrobju Zagreba. Več kot 100 delegatov se je udeležilo konference, ki je imela značaj kongresa, saj so izvolili nov CK in politbiro. Konferenco je preveval vsejugoslovanski duh, saj so delegati prišli z vseh koncev Jugoslavije. Konferenca je zavzela odločno stališče, da ustanovijo tudi ostale regijske strukture poleg slovenske in hrvaške partije, namreč za Srbijo, Vojvodino, Dalmacijo,

⁴² Edvard Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (Ljubljana, 1939).

⁴³ Josip Vidmar, *Kulturni problemi slovenstva* (Ljubljana, 1932).

⁴⁴ Tone Brodar [Edvard Kardelj], "Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje (Konec)", *Književnost* 1, št. 7 (1933), str. 236–243.

⁴⁵ Janko Pleterški, "Zgodovinska misel slovenskih marksistov v času Speransove knjige", v: *Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje*, ur. Vasilij Melik, Janez Stergar in Miroslav Stiplovšek (Ljubljana, 1980), str. 5–16.

⁴⁶ Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia*, str. 52–55.

⁴⁷ Stanko Lasič, *Sukob na književnoj levici 1928–1952* (Zagreb, 1970).

BiH, Črno goro, Makedonijo ter Kosovo in Metohijo.⁴⁸ Statistična analiza udeležencev, ki jo je naredil Aleksa Đilas, kaže na to, da je bila KPJ na vojno najboljše pripravljena politična grupacija:

Delegati so bili: 53 delavcev, 14 kmetov, 29 intelektualcev in 5 administrativnih uslužbencev. Vsi so bili profesionalni revolucionarji že nekaj let. Njihova povprečna starost je bila 33, njihova povprečna dolžina članstva v partiji 9 let in povprečna doba, preživeta v zaporu, dve leti. Približno dve tretjini delegatov je policija mučila vsaj enkrat. Mnogi med njimi so bili veterani, nekateri pa celo imeli čin častnika v španski državljanski vojni.⁴⁹

Druga svetovna vojna

KPJ je torej bila na vojno najboljše pripravljena politična organizacija. Po invaziji sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, 6. aprila 1941, se je jugoslovanska kraljeva vojska predala sredi istega meseca. Obramba ni zdržala niti pol meseca in kraljeva vlada s kraljem Petrom II. Karađorđevićem je morala pobegniti in iskati zatočišče v Londonu.⁵⁰ Zelo kompleksna vojna situacija v Jugoslaviji je bila povezana z razdelitvijo ozemlja. Ustaši so kontrolirali novo ustanovljeno Neodvisno državo Hrvaško (NDH), ki je bila marionetna država Nemcev in Italijanov, raztezala pa se je tudi čez BiH, Vojvodino, toda prepustila Dalmacijo z otoki Kraljevini Italiji. Srbija je bila pod nemško, Črna Gora pa italijansko okupacijo. Največja katastrofa je doletela Slovence, ki so živeli pod štirimi okupatorji: Italijani, Nemci, Madžari in Hrvati. Okupatorsko etnično nasilje brez primere je po vsej Jugoslaviji izbruhnulo kmalu po aprilu 1941, prav tako pod ustaši v NDH.⁵¹

V prvi fazi druge svetovne vojne je KPJ zagovarjala socialistično revolucijo pred narodno-osvobodilno vojno. Patriotska čustva še niso bila zlorabljena. V Sovjetski zvezi je Stalin uporabljal patriotsko retoriko za mobilizacijo prebivalstva, ne da bi omenjal socializem.⁵² Patriotizem in nacionalizem sta imela boljši mobilizacijski učinek kot komunizem. V Jugoslaviji je to veljalo za večino oze-

⁴⁸ Branko Petranović in Momčilo Zečević (ur.), *Jugoslavija 1918–1984: zbirka dokumenata* (Beograd, 1985), str. 388–89 (dalje: Petranović in Zečević, *Jugoslavija 1981–1984*).

⁴⁹ Djilas, *The Contested Country*, str. 93.

⁵⁰ Alojzij Kuhar, *Beg iz Beograda aprila 1941*, ur. Janez A. Arnež (Ljubljana–Washington, 1998).

⁵¹ Za pregled druge svetovne vojne v Jugoslaviji glej: Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration*, (Stanford, 2002) (dalje: Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945*); Tone Ferenc, *Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1: Razkosanje in aneksionizem*, ur. Mitja Ferenc (Ljubljana, 2006); O etničnem nasilju glej: Max Bergholz, *Violence as a Generative Force: Identity, Nationalism, and Memory in a Balkan Community* (Ithaca, 2016).

⁵² Edward R. Kantowicz, *The Rage of Nations* (Grand Rapids, 1999), str. 325.

mlja razen za Dalmacijo, kjer je imela med revnim prebivalstvom Like obljuba socializma o boljšem življenju močnejši mobilizacijski učinek kot rešitev nacionalnega vprašanja.⁵³ Med tistimi, ki so se pridružili partizanom zaradi nacionalnega vprašanja in vzpostavitve suverene Hrvaške, je bil tudi kasnejši prvi predsednik Republike Hrvaške Franjo Tuđman.⁵⁴

V Sloveniji in na Hrvaškem je odločitev za vključitev v partizansko gibanje večinoma temeljila na etnično-nacionalnem principu, saj je bil narod na prvem mestu, Jugoslavija na drugem, socializem/komunizem pa na tretjem ali še nižjem mestu. Včasih je to držalo tudi za posamezne komuniste. Ko so ustaši julija 1941 usmrtili nekaj hrvaških komunistov, so le-ti, kakor pravi zgodba, pred ustrelitvijo na zid zaporniške celice napisali krajšo besedilo, ki se je zaključilo s stavkom: "Živela sovjetska Hrvaška!" Jugoslavija ni bila niti omenjena. Zato naj bi uredniki *Borbe*, glavnega glasila KPJ, leta 1952 ob objavi napisali zadnji stavek kar izpustili.⁵⁵

KPJ je potrebovala čas in pritisk iz Moskve, da je razumela prioritete prebivalstva. Ta problem, ki je imel tudi globlje teoretične korenine, je generiral konflikt med KPJ in Moskvo ves čas vojne. Tito je želel socialistično revolucijo od začetka in s tem eliminirati dve etapi revolucije: buržoazno-demokratsko in socialistično-proletarsko. Ko so v začetnih letih vojne nekateri komunisti prehitro prešli v revolucijo (pobijanja, konfiskacije, požiganje vasi itd., velikokrat z izgovorom, da je šlo za kolaboracijo), je partija in z njo povojno zgodovinopisje ta dejanja poimenovala "leve greške".⁵⁶

Izraba nacionalnih simbolov ter "govorica naroda"

Kaj kmalu so komunisti pričeli govoriti "jezik naroda". Medtem ko so komunistične radijske postaje v vzhodni Evropi nosile imena narodnih herojev 19. stoletja (Kossuth na Madžarskem, Hristo Botev v Bolgariji, Tadeusz Kościuszko na Poljskem)⁵⁷ so imena narodnih herojev v Jugoslaviji dodelili brigadam. V

⁵³ O tem govorijo spomini enega vodilnih dalmatinskih komunistov Vicka Krstulovića: Vicko Krstulović, *Na stazama partije, revolucije i bratstva i jedinstva 1905–1943: memoari jugoslovenskog revolucionera, tom I.*, ur. Vladimir V. Krstulović (Zagreb, 2012).

⁵⁴ Dejan Jović, "Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike samoodređenja i odcepljenja", *Politička misao* 52, št. 1 (2015), str. 18 (dalje: Jović, "Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike").

⁵⁵ Jović, "Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike", str. 18. Celotno besedilo se v originalu glasi: "U ovim su prostorijama proživjeli svoje posljednje časove internirani borci iz Kerestinca četrdeset četvorica. Osudu o strijeljanju primili su svi uzdignute glave, jer su znali da umiru za pravednu stvar, za stvar radnog naroda. Živjela sovjetska Hrvatska!"

⁵⁶ Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945*, str. 112.

⁵⁷ Mevius, "Reappraising Communism and Nationalism", str. 385.

Sloveniji⁵⁸ so brigade imele imena po pesnikih in pisateljih (Prešeren, Cankar, Levstik, Gregorčič, Kosovel), po vodjih kmečkih uporov iz 1573 (Matija Gubec) in 1713 (Ivan Gradnik Miklavčič). Tudi na Hrvaškem je moč najti brigado Matije Gubca, bratov Radić in čehoslovaško brigado Jana Žižke (husitski češki general) ter madžarsko brigado iz Vojvodine Sandorja Petöfija. Partija je hkrati razglasila monopol nad narodnim zastopstvom. Kakor so zapisali v Dolomitski izjavi, je bila KPS edina stranka, ki je "ves čas svojega obstoja pravilno razumevala ter zastopala slovensko nacionalno vprašanje in ki je zavzela pravilno stališče ob vseh preokretnicah za slovensko nacionalno usodo".⁵⁹ Zgolj komunisti naj bi bili borci za svobodo, samostojnost in splošno blaginjo naroda.⁶⁰ Kot omenjeno zgoraj, so s takšno retoriko pričeli že v drugi polovici tridesetih let po kongresu Kominterne leta 1935 in po pozivu k uporabi nacionalnih simbolov in retorike v "narodovem imenu".

Zastopstvo naroda je bilo globlje od imen brigad. Potrebno je bilo tudi prepevati tiste narodne pesmi, ki jih je prepeval sovražnik. Kot primer, na Hrvaškem je bila *Lijepa naša domovina* neuradna himna že v obdobju med obema vojnama, medtem ko je postala uradna himna NDH leta 1941. Isto pesem so prepevali tudi partizani na prvem zasedanju ZAVNOH-a (Zemaljsko antifašistično vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske). V začetku sedemdesetih je vodilni hrvaški komunist Vladimir Bakarić izbiro pesmi takole obrazložil:

Prepevali smo, med drugimi, Lijepu našu od Otočca [prvo zasedanje ZAVNOH-a] od nekje 1943 dalje in prepevali smo jo, ker je bilo to zelo potrebno. V tistem obdobju je bilo – kot veste – hrvaštvo ugrabljeno s strani ustašev in mnogih drugih elementov. In bilo je izredno pomembno za nas, da smo v tistem času vzeli enega izmed teh hrvaških simbolov, ga poudarili, še posebej zato, ker je ta himna nastala v obdobju hrvaškega preporoda.⁶¹

Tudi v Sloveniji je slovenska partija izbrala slovensko narodno himno Simona Jenka, *Naprej, zastava slave*, kot svojo. Prvič so jo zavrteli na radiu OF Kričač na dan Prešernove smrti, 8. februarja 1942, in nato skozi vojno ob različnih priložnosti (dvig oz. spust zastav, ustanovitev prve udarne brigade Toneta Tomšiča itd.).⁶²

⁵⁸ Da ni naključje, da so imena partizanskih brigad dajali predstavniki slovenskega Olimpa, je že v začetku sedemdesetih opozarjal Aleš Lokar: Aleš Lokar, "Razvoj Slovencev kot sistem", *Sodobnost* 20, št. 6 (1972), str. 568.

⁵⁹ *Dolomitska izjava – Digitalna knjižnica Slovenije*, dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-OZGPYGJU>, pridobljeno: 2. 3. 2020.

⁶⁰ Nikolić, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu*, str. 13.

⁶¹ Savka Dabčević-Kučar, '71: *hrvatski snovi i stvarnost. Knj. 1* (Zagreb, 1997), str. 377.

⁶² "Naprej, zastava slave", *Delo*, 18. 4. 1971, št. 105, str. 5.

Podoben primer je tudi specifičen jezik. Kot je že na primeru oktobrske revolucije pokazal Orlando Figes, navadni ljudje, še posebej kmetje, niso razumeli kompleksnega marksističnega jezika.⁶³ V Jugoslaviji je morala KPJ razbiti monopol četnikov pri zastopanju Srbov in Črnogorcev. To so storili tako, da so poudarjali isto zgodovino upornišтва, historične mite ter legende. Kot poudarja Veljko Vujačić, so s tem "partizani vzpostavili novo simbolično povezavo med komunizmom, srbsko nacionalni identiteto in jugoslovansko državo".⁶⁴ Vujačić to predstavi na zapisu Milovana Đilasa, kako je nagovoril kmete ob požigu njihove vasi:

Tudi sam sem bil – kot udeleženec – vpet v njihovo nesrečo, zato sem nagovoril te kmete v jeziku in vrednotah njihove dediščine, vedoč, da jih bo to najbolj potolažilo: "In kako mislite, da se Srbi lahko kdaj koli osvobodijo razen skozi smrt in žrtvovanje? Kdaj se je Srb osvobodil na katerikoli drugačen način? Spomnite se Kosovega! Junaki Kosovega so tudi izbrali smrt, da bi ohranili srbsko ime! Se spomnite pregovora: Preklinja kot Srb na kolu? In ali bi Karadorde osvobodil Srbijo, če se ne bi zapodil v kri in ogenj? In za Črno goro – kdo bi kadar koli slišal zanj, če ne bi stoletja prelivala krvi? In ali bi kdaj koli nastala Jugoslavija brez srbskih zmag in trpljenja v zadnji vojni, brez Golgote umika skozi Albanijo? – Ne trdim, da sem uporabil točno te besede ali pa da nisem razpredal še bolj na široko."⁶⁵

Prilagajanje političnega jezika se je nato nadaljevalo skozi celotno obdobje vojne. Bilo je namreč nujno, da komunisti govorijo primeren politični jezik, da občinstvo oz. prejemnik sporočila razume, kaj želijo povedati; komunisti smo edini, ki se borimo za narod, mi smo narod in vsa zgodovina herojskih uporov je pripeljala do tega trenutka, saj smo mi njihovi nasledniki.

Do leta 1943, sta bila jugoslovanstvo in jugoslovanska država sekundarnega pomena. Vrh KPJ, združen okoli Tita, je bil preokupiran z razrednim bojem in s socialistično revolucijo. Na drugi strani so nacionalni štabi (npr. hrvaški in slovenski) dajali prednost razrešitvi nacionalnega vprašanja.⁶⁶ Ponos in patriotizem slovenske narodnoosvobodilne vojske sta znana, kakor tudi žalost po njeni opustitvi leta 1945. Ko so se patriotska čustva, v očeh in interpretacijah CK KPJ,

⁶³ Orlando Figes, "The Russian Revolution of 1917 and Its Language in the Village", *The Russian Review* 56, št. 3 (1997), str. 323–345.

⁶⁴ Veljko Vujačić, *Nationalism, Myth, and the State in Russia and Serbia: Antecedents of the Dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia* (New York, 2015), str. 230–231 (dalje: Vujačić, *Nationalism, Myth and the State*).

⁶⁵ Milovan Djilas, *Wartime* (New York, 1980), str. 321. Citirano po: Vujačić, *Nationalism, Myth and the State*, str. 231.

⁶⁶ Nikolić, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu*, str. 20.

obrnila proti samovolji in bolj neodvisni drži "za narodov blagor", je KPJ intervenirala. Točno takšna je bila situacija ob zamenjavi hrvaškega komunističnega voditelja Andrije Hebranga v letih 1943/44, ko je bil obtožen, da je povzdignil status ZAVNOH-a na isto raven kot AVNOJ (Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije) ter da je preveč poudarjal hrvaške posebnosti znotraj Jugoslavije. Na čelu hrvaških komunistov ga je zato nasledil Vladimir Bakarič.⁶⁷

Slovenski komunisti, podobno kot hrvaški, niso omenjali Jugoslavije vse do konca 1942. Interpretacije, ali gre za taktiko ali za njihove intimne želje po Sloveniji kot suvereni državi, lahko pustim odprte. Obstajajo pa zgodovinski indici o njihovi antijugoslovanski drži (1. majska št. *Dela* iz 1941) ter prihod srbskega oficirja Arsa Jovanovića v Slovenijo leta 1942, da bi se boril proti slovenskemu separatizmu. Njegova bosanska izkušnja vojne ni ustrezala slovenskim razmeram, saj je OF, sicer s prevlado komunistov, pa vendarle, delovala kot koalicija do Dolomitske izjave. Arsov poskus preimenovanja brigade Matije Gubca v proletarsko so v Osvobodilni fronti sprejeli na nož, kot napad na slovenske nacionalne pravice. Do prvega zasedanja AVNOJ-a v Bihaću novembra 1942 so slovenski komunisti zavzemali antijugoslovansko pozicijo. Uradna podrejenost slovenske partizanske vojske Titu je bila razumljena le kot vojaška nuja. Še na drugem zasedanju AVNOJ-a je Tito obljubljal slovenskim delegatom, da bodo vojaški novinci lahko služili vojsko večinoma v Sloveniji, v vojaških enotah pa bi jim "od vrha do tal" poveljevali v slovenskem jeziku. Na to nedoslednost in neenakopravnost slovenskega jezika v vojski je še več kot dve desetletji po letu 1943 opozarjal upokojeni generalpolkovnik Jaka Avšič.⁶⁸ Kardelj je trdil, da mora najprej nastati suverena slovenska država, nakar bi slovenski narod odločal o jugoslovanski. Novembra 1942 je Kominterna odločila, da bo Jugoslavija kot država obstala in da mora druga faza revolucije počakati. Od tega trenutka sta se Jugoslavija in jugoslovanstvo počasi prebila v ospredje, saj je to bil edini način, da komunisti prevzamejo oblast.⁶⁹

Toda samostojne akcije slovenskih komunistov so se nadaljevale tudi po 1942/43. Junija 1944 je slovensko partizansko vodstvo želelo prejeti kredit od zaveznikov, pri katerem naj bi posredovala KPJ. Ko to ni bilo mogoče, so ga pridobili preko lastnih kanalov. V odgovor je KPJ suspendirala Borisa Kidriča. Po nekaj mučnih dneh, ko so se razširile že govorice, da je bil likvidiran, se je Kidrič vrnil iz suspenza z objavljenim člankom v *Slovenskem poročevalcu* z naslovom *Več jugoslovanstva*. V njem je zaklinjal zvestobo slovenskega naroda jugoslovanski državi ter kritiziral slovenske lokalne interese.⁷⁰ Kidrič je v članku zapisal:

⁶⁷ Dino Mujadžević, *Bakarič: politička biografija* (Zagreb, 2011), str. 125–33.

⁶⁸ Jaka Avšič, "Pravica naroda in enakopravnost", *Sodobnost* 19, št. 5 (1971), str. 510.

⁶⁹ Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, str. 20–118.

⁷⁰ Jerca Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946* (Ljubljana, 1992), str. 81–82.

In kljub temu je danes med nami nujno potrebno geslo: "Več jugoslovanstva"! Zakaj? Triletna narodno osvobodilna borba je tako po svoji smeri kakor po svojih posledicah hkrati borba za preoblikovanje slovenskega narodnega značaja. Mirno smemo trditi, da je Osvobodilna fronta tudi v tem pogledu ogromno dosegla. Ob njeni triletnici so njen uspeh manifestirale skope, toda velike besede: "Iz naroda hlapcev v narod junakov". Toda še vedno se moramo boriti z ostanki našega nekdanjega položaja in naše nekdanje miselnosti. Eden izmed takih ostankov je naša slovenska ozkost, nerazgledanost, premajhno zanimanje za vse, kar presega meje naše ožje domovine. Prenekaterikrat ne vidimo čez lastni plot, prenekaterikrat se topoglavo zarijemo samo v svoja lastna vprašanja – na škodo teh vprašanj samih. /.../ Posledica ostankov našega hlapčevstva je, posledica dejstva je, da smo bili vselej poprej državljani in narod druge vrste, da nikoli poprej nismo bili sotvorci države, v kateri smo živeli, da nikoli poprej nismo uravnavali niti lastne usode niti tvorno posegli v velika evropska dogajanja, ki so uravnavala usodo celih narodov. Iz tega pa sledi, da moramo prav danes, ko smo sotvorci nove Jugoslavije in ko hkrati z drugimi jugoslovanskimi narodi pod velikim Titovim vodstvom, tvorno in usodno posegamo v evropsko dogajanje, odpraviti to svojo zaostalo lastnost, to svojo ozkost, ta svoj smešen lokalni patriotizem, značilen za hlapce in državljane druge vrste.⁷¹

Proces politične jugoslavizacije je bil na Slovenskem končan. Smer je bila jasna in je ostala v vodstvu KPS nespremenjena vsaj do konca petdesetih let. Še leta 1953 je npr. Kardelj na sestanku CK KPS okaral tovariše, da je v Ljubljani "slovenski narod" na vsakem koraku. "Pustiti je treba slovenski narod na miru. Slovenski narod, to so tudi ostanki buržoazije, ne pa samo delavci in kmetje in za to preteklost, čeprav je slovenska, se mi ne bomo borili, pač pa imamo interes boriti se proti njej."⁷²

Toda širši obrat k jugoslovanski usmeritvi je prišel že sredi leta 1943, še posebej pa po II. zasedanju AVNOJ-a, ko je bilo priznanih pet narodov. To dejstvo je bilo voda na mlin manjšim narodom, ki so tako imeli razlog za priključitev partizanom. Avnoj je še določil, da bo bodoča država urejena na zveznem, nacionalnem principu in pravici do samoodločbe. Ni pa določil monarhije ali republike, ker naj bi o tem odločili državljani na referendumu po vojni.⁷³ Še pred Avnojem so o tem, da bodo samostojna enota v federaciji, odločili partizanski narodni parlamenti v Sloveniji, na Hrvaškem, v BiH (ne kot en narod, ampak kot bratska skupnost Srbov, Hrvatov in Muslimanov), Črni gori z Boko

⁷¹ Boris Kidrič, "Več jugoslovanstva", *Slovenski poročevalec*, 24. 6. 1944, št. 16, str. 1.

⁷² Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1589/III, CK ZKS, Zapisnik VIII. razširjenega plenarnega zasedanja CK ZKS, 20. in 21. 7. 1953, str. 23.

⁷³ Petranović in Zečević, *Jugoslavija 1918–1984*, str. 595–611.

Boris Kidrič (dLib)

ter prebivalstvo Sandžaka. Čeprav ni prepričljivih dokazov o tem, kako so slovenski komunisti videli Slovenijo znotraj Jugoslavije, je Janko Pleterški v osemdesetih letih razlagal, da so razumeli Jugoslavijo kot zvezo držav in ne zvezno državo. Po Pleterškem je Avnoj le potrdil tisto, kar so partizanski parlamenti že odločili. Jugoslavija naj bi bila zgrajena od spodaj navzgor in ne obratno.⁷⁴

Jugoslavija in jugoslovanstvo naj bi bila potrebna iz dveh ključnih razlogov: 1) mednarodna legitimnost partizanskega gibanja je temeljila na mednarodni

⁷⁴ Pleterški, *Nacije, Jugoslavija, revolucija*, str. 254. Na tem mestu je potrebno še poudariti, da Pleterški, ko to piše, že igra pomembno politično vlogo v Jugoslaviji in da z napisanim brani ustavo iz 1974 in s tem *de facto* konfederacijo, z argumentom, da je šlo za izvorno odločitev med vojno.

legalni kontinuiteti jugoslovanske države⁷⁵ in 2) jugoslovanstvo je bilo potrebno kot skupni povezovalac jugoslovanskih narodov.

V namen propagande jugoslovanstva so bile zlorabljene zgodovinske osebnosti. Hrvaški pesnik Vladimir Nazor je v svoj dnevnik tako zapisal, da je na radiu Slobodna Jugoslavija slišal, "kako hvalijo Strossmayerja in njegovo širšo ideologijo jugoslovanstva. Partizani niso antinacionalni sanjači, kot trdi sovražnik. Moje hrvaštvo sploh ni težava."⁷⁶ Toda v javni spomin so bile priklicane še uglednejše krščanske osebnosti, kot je bil đakovski škof. *Slovenski poročevalec* je npr. junija 1944 bralce pozval, da 5. julija, na dan "velikih mož", bratov sv. Cirila in Metoda (da sta svetnika, sicer niso omenili), prižgejo kresove v njun spomin, z obrazložitvijo:

Njuno veliko in plodonosno delo za slovanske narode pa je z zavistjo in sovraštvom spremljala nemška hudobija, ki je skušala njuno uspešno delo ne samo ovirati, temveč tudi uničiti. Praznik Cirila in Metoda je nam Slovanom prav v teh težkih dneh velika in svetla luč, zgodovinska in trdna opora, da slovanstvu sovražno nemštvo ne more nikdar uspeti, če se Slovani trdno in dosledno držijo svojih pravic do obstoja in če se za te pravice tudi bore s tisto železno vztrajnostjo, kot sta se borila slovanska apostola.⁷⁷

Bolj, ko se je vojna bližala koncu, bolj je komunistično vodstvo zategovalo svojo politično moč in spreminjalo bodočo državo v zvezno državo in ne zvezo držav. Novembra 1945 je tako politbiro KPJ odločil, da se začetno ime "Zveza ljudskih republik" preimenuje v Zvezno ljudsko republiko Jugoslavijo.⁷⁸

Zaključek

Od prvega kongresa KPJ je imela partija vsejugoslovanski značaj in je podpirala integralno jugoslovanstvo vsaj do razprave o nacionalnem vprašanju leta 1923. Pregon komunistov po letu 1921 in njihovo ždenje v zaporih je vplivalo na percepcijo jugoslovanstva mnogih komunistov, ki so slednje povezovali z diktaturo kralja Aleksandra Karađorđevića. To je bilo ključnega pomena v šest-

⁷⁵ Nikolić, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu*, str. 20.

⁷⁶ Andrew Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Cultural Politics in Yugoslavia* (Stanford, 1998), str. 150.

⁷⁷ "Pripravljamo se na 5. julij, praznik slovanstva", *Slovenski poročevalec*, 24. 6. 1944, št. 16, str. 2.

⁷⁸ Branko Petranović (ur.), *Zapisnici sa sednica politbiroa Centralnog komiteta KPJ: (11. jun 1945 – 7. jul 1948)* (Beograd, 1995), str. 87.

desetih letih, ko se je ravno predvojna generacija komunistov odločila opustiti jugoslovanstvo z etničnimi oz. nacionalnimi konotacijami.⁷⁹

Skozi dvajseta leta je partija vijugala med svojo desno in levo strujo v odnosu do nacionalnega, države ter socialistične revolucije, dokler ni v celoti sprejela načela samoodločbe. To je bilo še posebej vidno na primeru nastanka dveh KPJ podrejenih komunističnih partij, slovenske in hrvaške. Na predvečer druge svetovne vojne in v prvih vojnih letih sta obe omenjeni partiji težili k razreševanju nacionalnega vprašanja ter dajali prednost samoodločbi naroda. V ta namen sta ugrabili politični jezik naroda ter nacionalne simbole. Šele, ko so mednarodne sile in dogodki vsilili ohranitev jugoslovanske države, je KPJ zopet pričela s spodbujanjem koncepta jugoslovanstva kot skupne vezi jugoslovanskih narodov (na etnični osnovi) ter kot zdravila za celjenje ran državljanske vojne.

Tomaž Ivešić

**FROM YUGOSLAVISM TO YUGOSLAVISM:
COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA AND ITS STAND
TOWARD THE NATIONAL QUESTION IN THE FIRST DECADES
OF ITS EXISTENCE**

SUMMARY

Communist Party of Yugoslavia (CPY) was established in 1919, after the unification of several socialist groups. Since the unification the CPY was an all-Yugoslav party, which at first supported the concept of integral Yugoslavism (one nation, three tribes). However, after their 1928 IV. Congress, the CPY advocated to destroy the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, as a product of the Paris Peace Conference. This stand was abandoned after the Split plenum in 1935. After 1921, when the CPY was forbidden due to their terrorist actions, the Party retreated to the underground, which affected their public support. With the book of Sima Marković, *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma*, in Septem-

⁷⁹ Audrey Helfant Budding, "Yugoslavs into Serbs: Serbian National Identity, 1961–1971", *Nationalities Papers* 25, št. 3 (1997), str. 407–426.

ber 1923, a debate between the Right and Left current of the Party sharpened regarding the relationship toward the national, the state and the socialist revolution. Marković decided the question of a mono-national or multi-national character of the Yugoslav state. He did not acknowledge a Yugoslav nation, but he also did not exclude the possibility to create one in the future. While the Party's Left advocated for the exploitation of national feelings for the sake of a socialist revolution, the Right current strived toward the anew legal activities of the Party. Until the late 1920s, the Left prevailed inside the CPY. With the Royal dictatorship in 1929 the numbers of imprisoned political opponents increased. Next to the communists, there were also Ustashe, Conservatives, catholic priests, etc. The cooperation with Ustashe, points to the followed theory, that for reaching a goal any movement should be supported, even the Ustashe uprising in Lika, in 1932. The Party frequently changed its line, and determined priorities based on the domestic and international developments. When in 1932, the Slovenian people's Party accepted the Slovene points, the Slovenian Communists in Moscow and Vienna responded immediately, but with a different definition of who was the priority enemy. For Slovenian communists in Moscow the greatest enemy was the Slovenian people's Party, while for those in Vienna the Serbian bourgeoisie. The prison experiences and acquaintances were used by communists in the mid-1930s, when with the Comintern's decision for a new People Front tactics, all progressive groups left from the center were united. Furthermore, the Comintern called the communist parties in 1935 to start using national symbols and speaking "the language of the nation". With it, they would show to the people, that only the working class and the communists as their avant-garde could fight for the nation's freedom and independence. At the same time, the Yugoslav communists also stopped advocating for the ruin of the Yugoslav state, since this would only help the fascist forces. In 1937, the CPY's general secretary became Josip Broz Tito, who in a short time established a team of close coworkers. Tito was approximately 20 years older than most of them, which was visible also in his role as a father figure. With Tito in the forefront of the Party a federalization of the Party started with the creation of a Slovenian and Croatian Communist Party. This was crucial, since it would be hard to convince the Slovenian or Croatian people that the Communists were fighting for them under the name "Yugoslav". On the eve of the Second World War, the CPY was with its experience, the best prepared political group for the war. With the outbreak of the war the Slovenian and Croatian communists had fewer sympathies for Yugoslavism and the Yugoslav state. They argued for their Croatian or Slovenian nation and for the right of self-determination. These were the origins of the disputes between Tito's general headquarters and the Slovenian or Croatian communists. Tito wanted the socialist revolution from the start, without following the two-stage theory of the revolution: first the

bourgeois-democratic and then socialist-proletariat. Because nationalism had a better mobilization potential than the promises of socialism, except in Lika and Dalmatia, the Slovenian and Croatian communists gave advantage to nationalism and the abuses of it. It was necessary to create a competition for the bourgeoisie nationalism. This was possible only by using the exact same political language. For this purpose, the communists kidnapped the national symbols (singing of the anthem, naming the partisan brigade after national writer, leaders of peasant uprisings) and the nation's history (the misuse of the Kosovo myth to destroy the monopoly of the Chetniks on Serbian nationalism) and to declare themselves as the only legitimate representatives of the nation. Socialist promises of a better society were of a secondary importance in the early stages of the war. Only after it became clear in the middle of the war, that the Allies would allow only the restoration of Yugoslavia, the Communists started to promote Yugoslavism. Also, for this cause the historical figures like the most famous Yugoslav of the 19th century, the Đakovo bishop Josip Juraj Strossmayer and the Slavic brothers Saints Cyril and Methodius as the Slavic example of fighting the Germans, were exploited.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije – SI AS 1589/III, CK ZKS

Delo – Ljubljana, letnik 1971.

Proleter – Dunaj, letnik 1932.

Slovenec – Ljubljana, letnika 1920, 1920.

Slovenski poročevalec – letnik 1944.

Marković, Sima, *D-r Sima Marković pred sudom, 11. decembra 1922. god. (Stenografske beleške)* (Beograd, 1923).

Perovšek, Jurij (ur.), *Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923: dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ* (Ljubljana, 1990).

Petranović, Branko (ur.), *Zapiski sa sednica politburoa Centralnog komiteta KPJ: (11. jun 1945 – 7. jul 1948)* (Beograd, 1995).

Petranović, Branko in Zečević, Momčilo (ur.), *Jugoslavija 1918–1984: zbirka dokumenata* (Beograd, 1985).

Dolomitska izjava – Digitalna knjižnica Slovenije, dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-OZGPYGJU>, pridobljeno: 2. 3. 2020.

.....

Avšič, Jaka, "Pravica naroda in enakopravnost", *Sodobnost* 19, št. 5 (1971), str. 504–512.

Banac, Ivo, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics* (Ithaca, 1984).

Baruh, Iso (ur.), *Mala politička enciklopedija* (Beograd, 1966).

Bauer, Otto, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Wien, 1907).

Bergholz, Max, *Violence as a Generative Force: Identity, Nationalism, and Memory in a Balkan Community* (Ithaca, 2016).

Biondich, Mark, *Stjepan Radic. The Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilization, 1904–1928* (Toronto, 2000).

Brodar, Tone [Kardelj, Edvard], "Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje (Konec)", *Književnost* 1, št. 7 (1933), str. 236–243.

Budding, Audrey Helfant, "Yugoslavs into Serbs: Serbian National Identity, 1961–1971", *Nationalities Papers* 25, št. 3 (1997), str. 407–426.

Connor, Walker, *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy* (Princeton, 1984).

- Dabčević-Kučar, Savka**, '71: *hrvatski snovi i stvarnost. Knj. 1* (Zagreb, 1997).
- Deželak Barič, Vida**, "Politični vzpon in zaton Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v Komunistični partiji Jugoslavije v tridesetih letih", v: *Prežibov Voranc-Lovro Kubar: pisatelj, politik, patriot*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana–Wien, 2010), str. 85–106.
- Djilas, Aleksa**, *The Contested Country: Yugoslav Unity and Communist Revolution, 1919–1953* (Cambridge, 1991).
- Djilas, Milovan**, *Wartime* (New York, 1980).
- Djokić, Dejan (ur.)**, *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918–1992* (London, 2003).
- Ferenc, Tone**, *Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1: Razkosanje in aneksionizem*, ur. Mitja Ferenc (Ljubljana, 2006).
- Figs, Orlando**, "The Russian Revolution of 1917 and Its Language in the Village", *The Russian Review* 56, št. 3 (1997), str. 323–345.
- Gavrić, Milan**, *Crveni univerzitet* (Beograd, 1974).
- Godeša, Bojan**, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno* (Ljubljana, 2006).
- Haug, Hilde Katrine**, *Creating a Socialist Yugoslavia: Tito, Communist Leadership and the National Question* (London, 2012).
- Jović, Dejan**, "Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike samoodređenja i odcepljenja", *Politička misao* 52, št. 1 (2015), str. 15–47.
- Kantowicz, Edward R.**, *The Rage of Nations* (Grand Rapids, 1999).
- Kardelj, Edvard**, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (Ljubljana, 1939).
- Krstulović, Vicko**, *Na stazama partije, revolucije i bratstva i jedinstva 1905–1943: memoari Jugoslovenskog revolucionera, tom I.*, ur. Vladimir V. Krstulović (Zagreb, 2012).
- Kuhar, Alojzij**, *Beg iz Beograda aprila 1941*, ur. Janez A. Arnež (Ljubljana; Washington, 1998).
- Lasić, Stanko**, *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*. (Zagreb, 1970).
- Lokar, Aleš**, "Razvoj Slovencev kot sistem", *Sodobnost* 20, št. 6 (1972), str. 559–576.
- Marković, Sima**, *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma* (Beograd, 1923).
- Mevius, Martin**, "Reappraising Communism and Nationalism", *Nationalities Papers* 37, št. 4 (2009), str. 377–400.
- Mujadžević, Dino**, *Bakarić: politička biografija* (Zagreb, 2011).
- Nielsen, Christian Axboe**, *Making Yugoslavs Identity in King Aleksandar's Yugoslavia* (Toronto, 2014).
- Nikolić, Kosta**, *Mit o partizanskom jugoslovenstvu* (Beograd, 2015).
- Pearson, Sevan**, "The 'National Key' in Bosnia and Herzegovina: A Historical Perspective", *Nationalities Papers* 43, št. 2 (2015), str. 213–232.
- Perović, Latinka**, *Od centralizma do federalizma: KPJ u nacionalnom pitanju* (Zagreb, 1984).

- Perovšek, Jurij**, "Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 18/19, št. 1/2 (1979), str. 17–44.
- Perovšek, Jurij**, "Pogledi slovenskih revolucionarno usmerjenih marksistov na črnogorsko vprašanje leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 36, št. 1–2 (1996), str. 7–20.
- Perovšek, Jurij**, "Jugoslavija – pričakovanja in realnost", v: *Slovenija 1848 – 1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda, Barbara Šatej (Ljubljana, 1998), str. 234–256.
- Perovšek, Jurij**, "Vprašanje etnične posebnosti Muslimanov v razpravi jugoslovanskih komunistov o nacionalnem vprašanju leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 1 (2001), str. 31–39.
- Perovšek, Jurij**, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji*, Zbirka Razpoznavanja 20 (Ljubljana, 2013).
- Perovšek, Jurij**, *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1924*, Zbirka Razpoznavanja 16 (Ljubljana, 2012).
- Pešič, Desanka**, "'Jugoslovenstvo' u kongresnim dokumentima KPJ/SKJ", *Jugoslovenski istorijski časopis* 22, št. 3 (1987), str. 99–111.
- Pirjevec, Jože**, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011).
- Pleterski, Janko**, "Zgodovinska misel slovenskih marksistov v času Speransove knjige", v: *Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje*, ur. Vasilij Melik, Janez Stergar in Miroslav Stiplovšek (Ljubljana, 1980), str. 5–16.
- Pleterski, Janko**, *Nacije, Jugoslavija, revolucija* (Beograd, 1985).
- Prunk, Janko**, "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991), str. 35–54.
- Renner, Karl**, *Staat und Nation: Zur österreichischen Nationalitätenfrage. Staatsrechtliche Untersuchung über d. möglichen Principien e. Lösung u. d. jur. Voraussetzungen e. Nationalitätengesetzes. Mit e. Literaturübers* (Wien, 1899).
- Rizman, Rudi**, *Marksizem in nacionalno vprašanje: razvoj temeljnih koncepcij o narodu v marksistični družbeni misli* (Ljubljana, 1980).
- Rusinow, Dennison**, *The Yugoslav Experiment 1948–1974* (Berkeley, 1977).
- Shoup, Paul**, *Communism and the Yugoslav National Question* (New York, 1968).
- Škerbec, Matija**, *Šenčurski dogodki* (Kranj, 1937).
- Šturm, Lovro**, "O prepovedi političnih strank in Komunistične partije Jugoslavije", v: *O vzponu komunizma na Slovenskem: zbornik razprav*, ur. Lovro Šturm (Ljubljana, 2015), str. 205–218.
- Tomasevich, Jozo**, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration*, (Stanford, 2002).
- Troch, Piter**, *Nationalism and Yugoslavia: Education, Yugoslavism and the Balkans before World War II* (London–New York, 2015).
- Vidmar, Josip**, *Kulturni problemi slovenstva* (Ljubljana, 1932).
- Vlajčić, Gordana**, *KPJ i problemi revolucije: Rasprave o idejnom i organizacijskom razvitku KPJ između dva svjetska rata* (Zagreb, 1979).
- Vodušek Starič, Jerca**, *Prevzem oblasti 1944–1946* (Ljubljana, 1992).

Vujačić, Veljko, *Nationalism, Myth, and the State in Russia and Serbia: Antecedents of the Dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia* (New York, 2015).

Wachtel, Andrew, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Cultural Politics in Yugoslavia* (Stanford, 1998).

Author: **IVEŠIČ Tomaž**

Ph.D. of History, Research Fellow

Department of History and Civilization, European University Institute

Villa Salviatti, Via Bolognese 156, IT-50139 Firenze, Italia

Study Centre for National Reconciliation

Tivolska cesta 42, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **FROM YUGOSLAVISM TO YUGOSLAVISM: COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA AND ITS STAND TOWARD THE NATIONAL QUESTION IN THE FIRST DECADES OF ITS EXISTENCE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, (20) 2020, No. 2, pp. 597–622, 79 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Yugoslavism, Communist Party of Yugoslavia, nation, nationalism, revolution

Abstract: Communist Party of Yugoslavia was an all-Yugoslav political party. In the year 1922/23 the debate between the Left and Right current of the Party on their stand toward the national started. Because of the changed domestic and international political position, the CPY gradually changed their stand toward the Yugoslav state and the national question until the mid-1920s. The Author argues, that in the mentioned period the CPY, as well as other European Communist parties, started using and misusing national symbols and speaking the "language of the nation". With the outbreak of the Second World War the Croatian and Slovenian communists gave an emphasis to the national question over the socialist promises in the early stages of the war. Only when, in years 1942/43, the constellation of international events in year 1942/43 made it clear that the Allies will allow only the renovation of Yugoslavia, the CPY again started to actively promote Yugoslavism.